

УДК 351.74:796.012

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-03>

Микола ПОЖИДАЄВ

старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро, Україна)

mykola.pozhydaev@dduvs.edu.ua

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

У статті розглянуто зарубіжний досвід застосування заходів примусу поліцейськими під час виконання службових обов'язків. Зазначено, що ефективність та законність використання таких заходів безпосередньо впливають на рівень довіри громадян до правоохоронних органів, а також на забезпечення громадського порядку та безпеки. Досліджено підходи до застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї у країнах Європейського Союзу, США, Канади, Японії та інших держав. Особливу увагу приділено системам контролю за законністю дій поліцейських, системам підготовки та етичного навчання персоналу. Порівняльний аналіз показує, що країни з розвинутою системою громадського контролю та високими стандартами професійної етики демонструють нижчий рівень зловживання примусовими заходами. Автор підкреслює необхідність адаптації кращих зарубіжних практик до українських реалій з урахуванням національного законодавства, культури та рівня правової свідомості населення.

Ключові слова: заходи примусу, поліція, зарубіжний досвід, фізична сила, спеціальні засоби.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Україна впевнено продовжує реалізацію стратегічного курсу на набуття повноправного членства у Європейському Союзі. Цей процес потребує не лише глибоких політичних та економічних трансформацій, а й суттєвого реформування системи правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України. Однією з ключових умов інтеграції у правовий простір ЄС є наближення структур поліції України до стандартів, які діють у державах – членах Європейського Союзу. Ідеться про відповідність у сферах професійної підготовки, управління, матеріального забезпечення та технічного оснащення. Особливу роль у забезпеченні правопорядку та дотриманні законності відіграє механізм застосування заходів примусу поліцейськими під час виконання службових обов'язків. Це важливий інструмент у запобіганні правопорушенням, припиненні протиправної діяльності та забезпеченні безпеки як самих працівників поліції, так і громадян. Водночас застосування примусу потребує чіткої регламентації, високого рівня професіоналізму та дотримання прав людини, що є невід'ємною частиною європейських демократичних цінностей.

Незважаючи на проведені реформи, в Україні все ще спостерігається низка проблем у сфері правового регулювання та практичного застосування заходів примусу поліцією. Недостатність наукових досліджень, відсутність усталеної моделі професійної етики та громадського контролю, а також потреба в удосконаленні організаційно-правових засад діяльності поліції визначають необхідність глибшого вивчення європейського досвіду. Аналіз і впровадження найкращих практик зарубіжних країн можуть стати ефективним інструментом для підвищення правової культури поліцейських, зміцнення довіри

© М. Пожидаєв, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5680-4580>

громадян до правоохоронної системи та забезпечення поступового входження України до спільного безпекового простору Європейського Союзу. Отже, дослідження проблематики застосування заходів примусу поліцейськими в контексті адаптації до європейських стандартів є своєчасним, соціально значущим і практично орієнтованим, що й зумовлює його актуальність.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання розглядали у своїх наукових працях такі вчені, як В. Д. Поливанюк, Д. Г. Казначеев, В. В. Біліченко, О. І. Бойко, В. В. Фурса, М. А. Комзюк, О. В. Росляков, Д. В. Прохоренков, О. В. Тихончук, Д. О. Анісімов та ін.

Методологічними основами дослідження є застосовані у статті сучасні методи пізнання, такі як: індукційний метод, аналіз і синтез, порівняння й узагальнення та ін.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду застосування заходів примусу поліцією під час виконання службових обов'язків.

Виклад основного матеріалу. У багатьох зарубіжних країнах накопичено значний досвід щодо правових підходів, умов та порядку застосування заходів примусу з боку працівників поліції. Ідеться, зокрема, про використання фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї у процесі виконання службових обов'язків. Такий досвід становить вагомий інтерес для української правозастосовної практики в контексті адаптації до європейських стандартів. Одним із прикладів ефективного правового регулювання є досвід Франції [1, с. 38]. Французька Національна жандармерія, яка функціонує як військове формування з правоохоронними повноваженнями, здійснює заходи з охорони громадського порядку та підтримання публічної безпеки. Законодавство Франції чітко визначає рівні застосування заходів примусу, які спрямовані на припинення правопорушень і забезпечення особистої безпеки самих жандармів. Ці принципи викладено у відповідних нормативних актах та спеціальній пам'ятці професійного втручання, що слугує орієнтиром у професійній діяльності [1, с. 115]. Французька модель застосування примусу побудована на принципі пропорційності та поступовості, що передбачає декілька етапів:

- Застосування примусу без фізичного контакту (наприклад, вербальні накази, присутність).

- Використання фізичної сили без спеціальних засобів.

- Фізичний вплив із використанням спеціальних засобів.

- Застосування вогнепальної зброї [5, с. 47].

Окрім того, у практиці французької жандармерії активно використовуються допоміжні засоби психологічного впливу, зокрема службові собаки або ліхтарики, які можуть бути ефективними у темну пору доби для тимчасового дезорієнтування агресивних осіб. Важливим складником моделі є орієнтація на переговори, переконання та психологічну перевагу, що забезпечує мінімізацію шкоди і збереження контролю над ситуацією. Цінність зазначеної системи для України полягає у її структурованості та практичному поділі заходів на чітко визначені рівні, що полегшує прийняття правомірних рішень поліцейськими в конкретних ситуаціях [6, с. 124].

Досвід Великобританії також заслуговує на особливу увагу, зокрема у сфері забезпечення прозорості та підзвітності дій поліцейських. У країні діє Незалежна комісія з розгляду скарг на діяльність поліції (Independent Police Complaints Commission), основною функцією якої є моніторинг правомірності та доцільності застосування заходів примусу. Комісія має повноваження розглядати індивідуальні скарги, надавати висновки щодо правомірності дій поліцейських, а також присуджувати сатисфакцію постраждалим особам [7, с. 225]. Окрім того, цей орган уповноважений надавати рекомендації щодо вдосконалення процедур примусового впливу з метою зменшення ризику порушення прав і свобод громадян. Створення подібного незалежного органу в Україні могло б суттєво підвищити ефективність системи

правового регулювання застосування заходів примусу, а також забезпечити реальні механізми громадського контролю та правового захисту громадян.

Окремо варто розглянути досвід Грузії. Закон Грузії «Про поліцію» містить окремий розділ, присвячений заходам поліцейського примусу. Згідно з положеннями статей 31–35 цього Закону, поліцейський має право застосовувати примус лише у разі крайньої необхідності, пропорційно до характеру правопорушення, загрози та індивідуальних особливостей правопорушника. Законодавство акцентує увагу на тому, що під час застосування примусу поліція зобов'язана вживати всіх можливих заходів для мінімізації заподіяної шкоди.

Аналіз зарубіжного досвіду дає змогу зробити висновок, що ефективне застосування заходів примусу поліцією можливе лише за умов наявності чіткого законодавчого регулювання, принципів поступовості та пропорційності, високого рівня професійної підготовки, а також механізмів незалежного контролю. Запозичення та адаптація таких підходів до української реальності сприятимуть формуванню сучасної, ефективної та правової системи діяльності Національної поліції України [2, с. 120].

Досвід Австрії у сфері застосування поліцейських заходів примусу має велике практичне значення для формування ефективної та правової моделі адміністративного примусу в Україні. Проведення у справах про адміністративні правопорушення в Австрійській Республіці регулюється положеннями Закону «Про загальну адміністративну процедуру» від 1991 р. Водночас особливості відповідних процедур визначено в Законі «Про адміністративні покарання» [3, с. 189].

Відповідно до австрійського законодавства, адміністративні органи наділені широкими повноваженнями щодо застосування заходів примусу в межах адміністративного переслідування. До таких заходів, зокрема, належать примусовий привід особи, визначення для обвинуваченого зобов'язання внесення фінансового забезпечення (у вигляді грошової суми або застави на речі) для запобігання ухиленню від покарання чи подальшого розгляду справи. При цьому максимальний розмір забезпечення не може перевищувати 2 180 євро або суми штрафу, передбаченого за відповідне правопорушення.

Органи публічної безпеки (спеціальні служби, уповноважені контролювати дотримання громадського порядку) мають право вилучати тимчасове забезпечення у осіб, затриманих безпосередньо на місці вчинення адміністративного проступку. Така конфіскація є пріоритетною альтернативою затриманню. Якщо особа добровільно не сплачує передбачену суму або відмовляється надати майнову заставу, службовець уповноважений ужити крайній захід – затримання. Вартість тимчасового забезпечення не може перевищувати 180 євро [8, с. 674].

Відповідно до §35 Закону «Про адміністративні покарання», затримання дозволене в обмежених випадках, зокрема: якщо особа відмовляється повідомити свої дані, існує підозра в намірі уникнути відповідальності, або вона продовжує учиняти правопорушення попри попередження. Затримана особа повинна бути негайно передана відповідному адміністративному органу, а термін утримання не може перевищувати 24 години. Особі гарантується право на захист, а її близьких родичів обов'язково повідомляють про місце її перебування.

Австрійський досвід може бути цінним для України, насамперед, у контексті встановлення чітких процедур щодо альтернативи затриманню через застосування фінансового забезпечення. Такий підхід сприяє гуманізації адміністративного процесу та уникненню надмірного обмеження прав особи.

Ще одним прикладом прогресивного регулювання є досвід Німеччини. Німецьке законодавство, зокрема так звана генеральна поліцейська клаузула, тлумачить застосування безпосереднього примусу як крайню форму легітимного державного втручання у ситуаціях, коли здійснюється адміністративне рішення з елементами примусу – наказу або заборони [3, с. 7].

Застосування примусу в Німеччині суворо регламентоване і допускається лише в тих випадках, коли інші заходи є неефективними, недоцільними або неможливими. Поліцейські зобов'язані вибирати ті форми впливу, які забезпечують досягнення мети із завданням мінімальної можливої шкоди як для окремої особи, так і для суспільства у цілому. Законодавчо закріплено принцип пропорційності, згідно з яким шкода, заподіяна внаслідок застосування примусових заходів, не повинна перевищувати очікувану користь від досягнення результату.

Якщо заходи поліцейського примусу були визнані непропорційними або незаконними, особа має право на повне відшкодування шкоди за рахунок державного бюджету. При цьому компенсаційний механізм є адміністративним: постраждала особа може подати відповідну заяву до центрального органу виконавчої влади в системі Міністерства внутрішніх справ без звернення до суду. Такий підхід значно спрощує процедуру захисту прав громадян і сприяє зменшенню навантаження на судову систему [6, с. 18].

Висновки. Отже, аналіз зарубіжного досвіду застосування заходів поліцейського примусу свідчить про наявність у провідних європейських держав та демократичних країн світу чітко структурованих, урегульованих правом і практично апробованих механізмів реалізації примусових заходів у діяльності поліції. Основними принципами, що домінують у більшості країн Європейського Союзу, є пропорційність, поступовість, правомірність, необхідність та мінімізація шкоди, що завдається особі внаслідок застосування примусу.

Досвід Франції демонструє важливість поетапного підходу до застосування примусу, який передбачає чітку градацію дій – від присутності до застосування вогнепальної зброї із відповідним нормативним регулюванням та практичними інструкціями для жандармерії. Велика Британія, своєю чергою, акцентує на прозорості та підзвітності дій поліції завдяки діяльності незалежного наглядового органу – Комісії з розгляду скарг, що забезпечує механізм громадського контролю та ефективного захисту прав громадян. Австрія пропонує гнучку модель правового регулювання адміністративного примусу, яка передбачає альтернативу затриманню у вигляді тимчасового фінансового забезпечення, що істотно знижує ризик зловживання з боку службовців. Своєю чергою, Німеччина забезпечує суворе дотримання принципу пропорційності та можливість адміністративного оскарження дій поліції без звернення до суду, що підвищує оперативність захисту прав осіб.

Отже, зарубіжний досвід підтверджує, що ефективне застосування заходів поліцейського примусу можливе лише за умов чіткої нормативної регламентації, високого рівня професійної підготовки поліцейських, наявності прозорих механізмів нагляду та ефективного правового захисту громадян. У контексті євроінтеграційного курсу України впровадження адаптованих елементів європейських підходів до застосування примусу в діяльності Національної поліції є вкрай актуальним і може стати запорукою підвищення ефективності правоохоронної діяльності, зміцнення громадської довіри та дотримання прав людини в системі публічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Комзюк М. А. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу та можливості його використання в діяльності Національної поліції України. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 115–120.
2. Комісаров О. Г., Бойко О. І. Теоретико-правова модель застосування заходів примусу Національною поліцією. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спец. вип. Ч. 2. С. 120–124.
3. Пелех М. І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 229 с.

4. Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів : навчальний посібник / В. Д. Поливанюк та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 96 с.
5. Припутень Д. Зарубіжний досвід застосування заходів примусу в діяльності Національної поліції України, не пов'язаної з юридичною відповідальністю. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. August. С. 46–49.
6. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 31 с.
7. Росляков О. В., Прохоренков Д. В., Тихончук О. В. Особливості застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї правоохоронними органами держав світу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Державне управління»*. 2020. Т. 31(70). № 2. С. 223–229.
8. Столітній А. В. Зарубіжний досвід застосування адміністративного затримання та шляхи його запозичення для України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 670–678.

Надійшла до редакції 08.05.2025

References

1. Komziuk, M. A. (2022) Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia politseiskikh zakhodiv prymusu ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Foreign evidence of the stagnation of police entry and the possibility of its viability in the activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*. № 4, pp. 115–120. [in Ukr.].
2. Komisarov, O. H., Boiko, O. I. (2017) Teoretyko-pravova model zastosuvannia zakhodiv prymusu Natsionalnoi politsiiei [Theoretical and legal model of stagnation of entrances to Primus by the National Police]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. Spec. Iss. Part 2, pp. 120–124. [in Ukr.].
3. Pelekh, M. I. (2021) Administratyvno-pravovi zasady zdiisnennia administratyvnoho prymusu orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Administrative and legal ambushes of the current administrative control by the bodies of the National Police of Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Naukovo-doslidnyi instytut publichnogo prava. Kyiv. 229 p. [in Ukr.].
4. Polyvaniuk, V. D. ta in. (2019) Pravovi ta taktychni zasady zastosuvannia politseiskymy spetsialnykh zasobiv [Legal and tactical ambushes of the use of special equipment by police officers] : navch. posibnyk. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 96 p. [in Ukr.].
5. Pryputen, D. (2018) Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia zakhodiv prymusu v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy, ne poviazanoi z yurydychnoiu vidpovidalnistiu [Foreign evidence of the stagnation of primus calls in the activities of the National Police of Ukraine, not related to legal authority]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. August, pp. 46–49. [in Ukr.].
6. Pronevych, O. S. (2011) Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti politsii (militsii) Nimechchyny, Polshchi ta Ukrainy: porivnialno-pravovyi analiz [Organizational and legal ambushes of the activities of the police (militia) of Germany, Poland and Ukraine: legal analysis] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. Kharkiv. 31 p. [in Ukr.].
7. Rosliakov, O. V., Prokhorenkov, D. V., Tykhonchuk, O. V. (2020) Osoblyvosti zastosuvannia fizychnoi syly, spetsialnykh zasobiv ta zbroi pravookhoronnymy orhanamy derzhav svitu [Peculiarities of the stagnation of physical force, special abilities and protection by law enforcement agencies of the world's powers]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya : Derzhavne upravlinnia*. Vol. 31 (70). № 2, pp. 223–229. [in Ukr.].
8. Stolitnii, A. V. (2012) Zarubizhnyi dosvid zastosuvannia administratyvnoho zatrymannia ta shliakhy yoho zapozychennia dlia Ukrainy [Foreign evidence of the stagnation of the administrative regime and the ways of its protection for Ukraine]. *Forum Prava*. № 2, pp. 670–678. [in Ukr.].

ABSTRACT

Mykola Pozhydayev. Foreign Experience of the use of coercive measures by police officers on the line of duty

The article analyzes the foreign experience of using coercive measures by police officers in the course of performing their official duties.

Despite the reforms carried out, Ukraine still faces a number of problems in the field of legal regulation and practical application of coercive measures by the police. The lack of scientific research, the absence of an established model of professional ethics and public control, as well as the need to improve the organizational and legal foundations of police activities determine the need for a deeper study of European experience.

It is noted that the effectiveness and legality of such measures directly affect the level of public trust in law enforcement agencies, as well as the maintenance of public order and security.

Analysis of foreign experience in the use of police coercive measures indicates that leading European states and democratic countries of the world have clearly structured, legally regulated and practically tested mechanisms for implementing coercive measures in police activities. The main principles that dominate in most countries of the European Union are proportionality, gradualness, legality, necessity and minimization of harm caused to a person as a result of the use of coercion.

The author examines the approaches to the use of physical force, special means and firearms in the countries of the European Union, the USA, Canada, Japan and other countries. Particular attention is paid to the systems of control over the legality of police actions, training and ethical education of personnel. The comparative analysis shows that countries with a developed system of public control and high standards of professional ethics demonstrate a lower level of abuse of coercive measures. The author emphasizes the need to adapt the best foreign practices to Ukrainian realities, taking into account national legislation, culture and the level of legal awareness of the population.

Key words: *coercive measures, police, foreign experience, physical force, special means.*